

RAQOBAT NAV SINOVIDA BUG‘DOYNING QIMMATLI BELGILARI YUQORI MANBALARINI TANLASH

Musirmanov D., Bekmirzaev F., Usmonov N., Rustam Xasan., Atajanov B.

O‘simliklar genetik resurslari ilmiy tadqiqot instituti

Аннотация: В статье приведены результаты исследований по отбору источников ценных хозяйственных признаков путем оценки представленных международными научными центрами сортов и образцов озимой мягкой пшеницы в конкурсном сортоиспытании на устойчивость к желтой ржавчине, период покоя, массу 1000 зерен и показатели урожайности.

Annotation: In the article, the results of the research on the selection of sources with valuable economic characteristics by evaluating the varieties and samples of autumn soft wheat brought by international scientific centers in the selection nursery for yellow rust, resistance to lodging, weight of 1000 grains and yield indicators are shown.

Dunyoda seleksioner olimlar tomonidan zang kasalliklarga chidamli, qimmatli xo‘jalik belgilariga ega navlar yaratish uchun avvalo boshlang‘ich manbalarni tanlashga katta e‘tibor berish va ular asosida navlar yaratish bo‘yicha seleksion tadqiqotlar jadal olib borilmoqda. Ushbu boshlang‘ich manbalar asosida kompleks belgilarga ega, iqlim sharoitga moslashgan, zang kasalliklarga chidamli hamda don sifati yuqori bo‘lgan navlar yaratilib ishlab chiqarishga joriy etilmoqda. Lekin zang kasalliklarining yangi agressiv rasalarining tez o‘zgarishi va global iqlim o‘zgarishi xususan havo haroratining ko‘tarilib borishi natijasida bu sohada seleksion yo‘nalishda tadqiqotlarni yanada jadallashtirishni taqozo etmoqda. Bu o‘z navbatida sariq zang kasalligining tabiiy sharoitda yangi virulentli rassalarning kamayishiga olib keladi.

Bug‘doyda asosan 3 xil zang kasalligi kuzatilsa, Respublikamiz sharoitida 2 xil sarik zang kasalligini qo‘zg‘atuvchi (*Puccinia striiformis* f.sp. *tritici*) va qo‘ng‘ir zang (*Puccinia recondita* f.sp. *tritici*) kasalligi bug‘doyni zararlaydi. [1; 134 b.]

Olimlarning fikricha sariq zang kasalligining zarari natijasida, dunyo bo‘yicha yiliga 20 mln. tonna hosil yo‘qotilishiga olib keladi [3; 475-481-b.]. Rossiya mamlakatida bug‘doy kasalliklaridan yo‘qotiladigan hosil o‘rtacha 14 % ni tashkil etadi [2; 34-40-b.].

Zang kasalliklarga chalinmaydigan navlar yaratish bilan birgalikda, bugungi kunda mahsuldorlik hamda hosildorlik ko‘rsatkichlari yuqori manbalar yaratish seleksiyachi olimlarning asosiy vazifalaridan biridir. Shu maqsadda O‘simliklar genetik resurslari ilmiy-tadqiqot institutining tajriba dalalarida tashkil qilingan zang kasalliklari bilan ishlovchi sun‘iy kasallantirish maydonchasida kuzgi yumshoq bug‘doy nav va namunalarning raqobat nav sinovida sariq zang kasalliklarga chidamliligi hamda mahsuldorlik belgilari o‘rganildi. Raqobat nav sinovida o‘rganilayotgan 38 ta nav va namunalar 3 qaytariqda joylashtirildi.

O‘tkazilgan tajribalarda nav va namunalarning sariq zang kasalligiga chidamliligi, qimmatli xo‘jalik belgilari, yotib qolishga chidamlilik, ertapisharlik, 1000 dona don vazni hamda hosildorlik ko‘rsatkichlari taxlil qilindi.

Olib borilgan ilmiy-tadqiqotlar natijasida bug‘doyning sariq zang kasalliklariga chidamlilik ko‘rsatkichi bo‘yicha o‘rganilgan 38 ta nav namunalardan chidamlilik ko‘rsatkichi bo‘yicha 9 ta, o‘rtacha chidamlilik ko‘rsatkichi bo‘yicha 4 ta nav va namunalar tanlab olindi. Sariq zang kasalligiga chidamlilik xususiyatiga ega bo‘lgan quyidagi:

**2-YO'NALISH: QISHLOQ XO'JALIGI EKINLARI SELEKSIYASI UCHUN BIRLAMCHI
MATERIALLARNI O'RGANISH VA AJRATIB OLIISHDA ZAMONAVIY USULLAR**

Qimmatli xo'jalik belgilarini baholash.

№	Nav va namunalari nomi	O'simlik bo'yi sm	Sariq zang %	Yotib qolishga chidamliligi, %	O'suv davri, kun	1000 dona don vazni, gr	Hosildorlik s/ga
1	GOZGON (CHECK)	81	20MR	7	213	40.2	51.2
2	QUAIU//MILLENNIUM/NE93613	106	R	7	215	41.5	59.6
3	GRISSET9/5/VRZ/3/ORF1.148/TDL//BLO/4/PONY/OPATA	100	R	7	214	42.2	61.2
4	(TX69A569.1*4/AMI)*4/LARGO-3/SPN/NAC//ATTILA/4/TAM-200/KAUZ/5/130L1.11/TAM-200//JI5418/3/HK229/6/PANTHEON/BLUEGIL-2	83	R	9	212	42.5	58.6
5	6625/TR.TIMOPHEEVI-2	91	R	7	213	42.5	62.4
6	PEH//RPB868/CHRC/6/KATE/4/F12.71/ANZA//V763153/3/PLK70/LIRA/5/TE4828	97	R	9	209	42.7	64.3
7	EVEREST/CEDAR	76	R	9	211	40.2	62.4
8	00*0100-51/3/T.DICOCCON PI94625/AE.SQUARROSA (372)//3*PASTOR	90	10MS	7	208	42.1	65.3
9	ARESO/ROELFS F2007	90	20MR	7	211	41.8	60.0
10	PP346/NOVAZVEZDA/5/CUPRA-1/3/CROC1/AE.SQUARROSA (2-24)//2*OPATA/4/PANTHEON/6/-CUPRA1/3/CROC1/AE.SQUARROSA (224)//2*OPATA/4/PANTHEON	96	10MR	7	212	42.7	67.5
11	BITOP/6/TX69A509.2//BBY/FOX/3/GRK//NO64/PEX/4/CER/5/CHIL/2*STAR	87	R	9	211	41.4	59.2
12	ROSTOVCHANKA7	75	20MR	7	213	42.1	58.3
13	KS13DH0021-209	87	R	7	211	40.4	56.1
14	UKSARDARIHD35/5/DMN//SUT-AG(ES867)/3/KAUZ/4/TX71A374-4/TX71A1039V1/6/HK208/7/-ATTILA*2/PB65) (28/319)	93	R	7	212	42.3	67.5
15	KS13DH0013-123	78	R	7	212	40.4	52.5

Izox: R-chidamli, MR-o'rtacha chidamli, MS-o'rtacha beriluvchan, S-beriluvchan.

QUAIU//MILLENNIUM/NE93613, GRISSET9/5/VRZ/3/ ORF1.148/TDL-//BLO/4/-PONY/OPATA, (TX69A569.1*4/AMI)*4/LARGO/3/SPN/NAC//ATTI-LA/4/TAM200/KAUZ/5/130L1.11/TAM200//JI5418/3/HK229/6/PANTHEON/BL-UEGIL-2, 6625/TR.TIMOPHEEVI-2, PEH//RPB868/CHRC/6/KATE/4/F12.-71/ANZA//V763153/3/PLK70/LIRA/5/TE-4828, EVEREST/CEDAR, BITOP-/6/TX69A509.2//BBY/FOX/3/GRK//NO64/PEX/4/CER/5/CHIL/2*STAR, KS13-DH0021-209, KS13DH0013-123 nav va namunalari tanlab olindi.

Nav va namunalarning ertapisharlik ko'rsatkichi bo'yicha tajriba natijalariga asosan andoza navda o'suv davri 210 kunga to'g'ri kelgan bo'lsa, andoza navdan 1-5 kungacha ertapisharlik xususiyatiga ega bo'lgan TX69A569.1*4/-AMI)*4/LARGO/3/SPN/NAC//ATTILA/4/TAM200/KAUZ/5/130L1.11/TAM200//JI5418/3/HK229/6/PANTHEON/BLUEGIL-2, PEH//RPB 868/CHRC/6/KATE-/4/F12.71/ANZA//V763153/3/P LK70/LIRA/5/TE4828, EVEREST/CEDAR, 00*-010051/3/T.DICOCCON PI94625/AE.SQUARR OSA(372)//3*PASTOR, ARE-SO/ROELFS F2007, BITOP/6/TX69A509.2//BBY/FOX /3/GRK//NO64-/PEX/4/CER/5/CHIL/2*STAR, KS13DH0021209 namunalari tanlab olindi.

Mualliflarning fikricha 1000 dona don vazni hosildorlik ko'rsatkichlariga doir bo'lgan asosiy komponentlardan biri hisoblanadi.

[4; 59-61-b.].

2-YO'NALISH: QISHLOQ XO'JALIGI EKINLARI SELEKSIYASI UCHUN BIRLAMCHI MATERIALLARNI O'RGANISH VA AJRATIB OLISHDA ZAMONAVIY USULLAR

Nav va namunalarning hosildorlikni belgilovchi eng muhim ko'rsatkichlaridan biri bu 1000 dona don vazni xisoblanadi, ushbu belgi bo'yicha tajriba natijalariga ko'ra andoza G'azg'on navida 40.2 grammni tashkil qilgan bo'lsa, andoza navga nisbatan 1000 dona don vazni yuqori bo'lgan quyidagi QUAIU//MIL-LENNIUM/NE93613, GRISET9/5/VRZ/3/ORF1.148/TDL//BLO/4/PONY/OPA-TA, (TX69A569.1*4/AMI)*4/LARGO/3/SPN/NAC//ATTILA/4/TAM200/KAUZ-/5/130L1.11/TAM-200//JI5418/3/HK229/6/PANTHEON/BLUEGIL-2, 6625/TR.-TIMOPHEEVI-2, PEH//RPB868/CHRC/6/KATE/4/F12.71/ANZA//V763153/3/-PLK70/LIRA/5/TE4828, ARESO/ROELFS F2007, PP346/NOVAZVEZDA-/5/CUPRA1/3/CROC1/AE.SQUARROSA (224)//2*OPATA/4/PANTHEON/6/-CUPRA1/3/CROC1/AE.SQUARROSA (224)//2*OPATA/4/PANTHEON, ROSTOVCHANKA7 nav va namunalar tanlab olindi, 1000 dona don vaznining o'zgarishi 40.2-42.7 grammgacha kuzatildi.

Hosildorlik ko'rsatkichlari bo'yicha nav va namunalar taxlil qilinganda quyidagi UKSARDARIHD35/5/DMN//SUT/AG(ES867)/3/KAUZ/4/TX71A37-44/TX71-A1039V1/6/HK208/7/ATTILA*2/PBW65 (28/319), PP346/NOVAZVEZDA/5/CUPRA1/3/CROC1/AE.SQUARROSA(224)//2*OPATA/4/PANTHEON/6/CUPRA1/3/CROC1/AE.SQUARROSA (224)//2*OPATA/4/PANTHEON, ARESO/ROELFS F2007, 00*010051/3/T.DICOCCON PI94625/AE.SQUARROSA(372)//3*PASTOR, EVEREST/CEDAR, PEH//RPB868/CHRC/6/KA-TE/4/F12.71/ANZA//V763153/3/PLK70/LIRA/5/TE4828, GRISET9/5/VRZ/3/-ORF1.148/TDL//BLO/4/PONY/OPATA nav va namunalar tanlab olindi.

Tadqiqotlar davomida qimmatli xo'jalik belgilari yuqori bo'lgan manbalar tanlab olinib, istiqbolli navlarni yaratish maqsadida seleksiyaning keyingi bosqichlariga o'tkazildi.

Adabiyotlar

1. Удачин. Р.А., Шахмедов И.Ш. Пшеница в Средней Азии. Ташкент. Издательство "Фан". 1984. С. 134.
2. Санин С.С. Защита пшеницы от болезней в современных интенсивных технологиях ее возделывания в центральном регионе России // Зернобобовые и крупяные культуры. – Россия: 2013. – № 2. – С. 34-40
3. Kosina, P., Reynolds, M., Dixon, J. and Joshi, A. Stakeholder perception of wheat production constraints, capacity building needs, and research partnerships in developing countries. – Euphytica: 2007. – P. 475-481.
4. Jo'raev D., Jo'raev Sh., Qayumov N. Issiqlikka, qurg'oqchilikka chidamli, hosildor nav va namunalarni sariq zang kasalliklariga chidamliligi // «O'zbekistonning janubiy hududlarida boshqoli don ekinlari seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalarining holati va rivojlantirish istiqbollari» xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ilmiy maqolalar to'plami. –Qarshi: 2018. – B. 59-61.